

Globální rámec pro biologickou rozmanitost: přání otcem myšlenky, nebo žádoucí impuls?

Jan Plesník

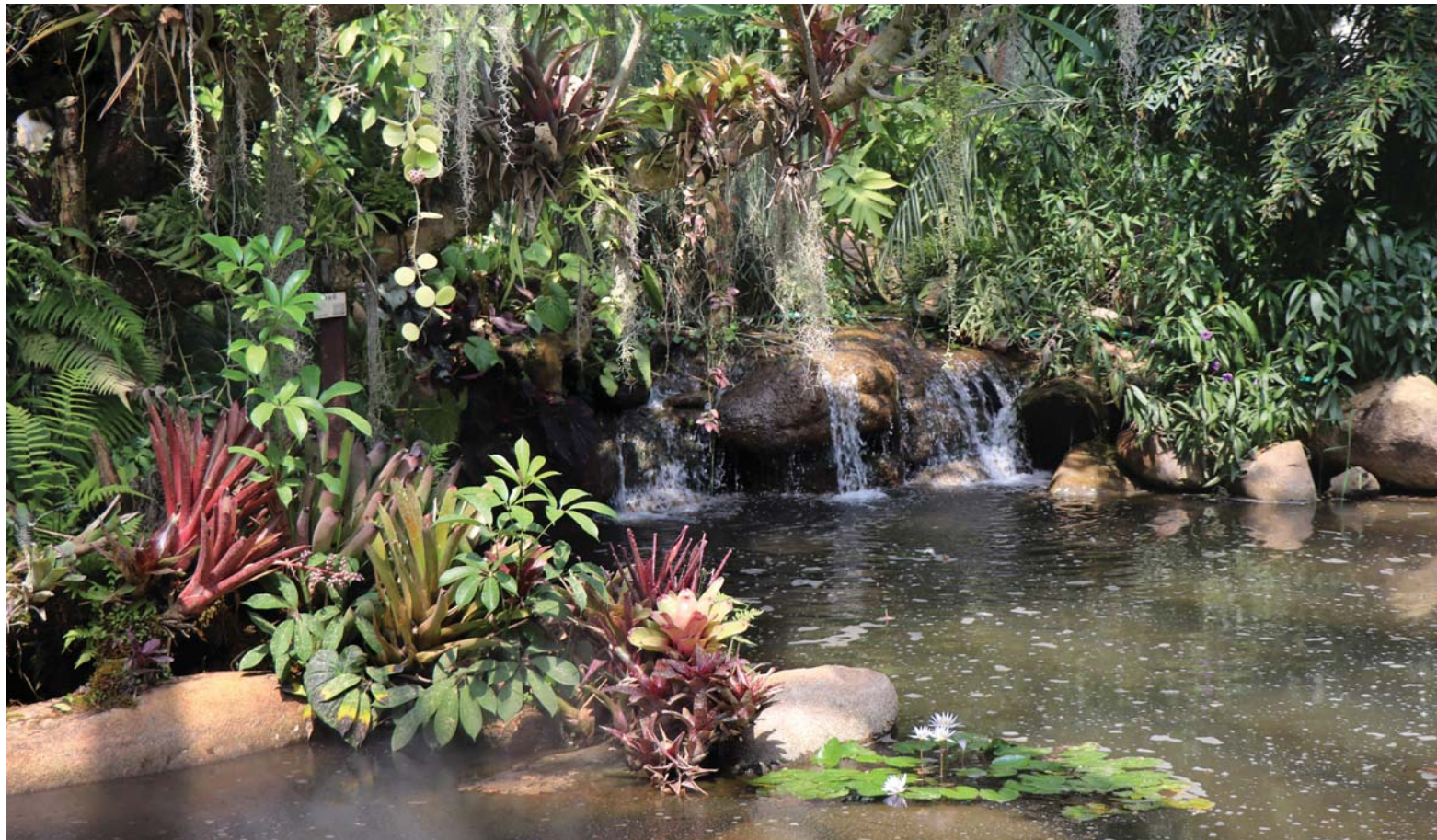
Prediction is very difficult, especially if it's about the future.

Niels Bohr: Bulletin of Atomic Scientists (1971)

Košatou, mimořádně obsáhlou péčí o biodiverzitu nemohla v květnu 1992 sjednaná Úmluva o biologické rozmanitosti (CBD) dost dobře postihnout do nezbytných podrobností. Stejně jako v případě probíhajících a očekávaných změn podnebí se proto vyjednavací pod časovým tlakem uchýlili k odsouhlasení rámcové mnohostranné dohody s celosvětovou působností, kterou

měla vhodně doplňovat řada konkrétních právně závazných protokolů, zaměřených na dílčí aspekty zmiňované problematiky. Protože se přijímání protokolů příliš nedaří, již třikrát se smluvní strany CBD shodly alespoň na společných globálních cílech, naposledy, konkrétně v prosinci 2022, na Kchun-mingsko-montrealském globálním rámci pro biologickou rozmanitost.

V provincii Jün-nan najdeme jak velehory dosahující úctyhodné výšky 6 74 m n. m., tak zachovalé nížinné tropické lesy. K charakteristickým prvkům tamější níže položené krajiny patří různé typy mokřadů. Foto Jan Plesník

Vše začalo v Göteborgu

V prvním desetiletí po vstupu Úmluvy o biologické rozmanitosti v platnost v ní převládala snaha o vytvoření struktury, jež by napomáhala jejímu naplňování (viz rámeček na této straně vpravo). Současně postupně rostl počet zemí, jež na sebe přijaly závazky vyplývající z CBD.

Nové tisíciletí přineslo představu, že by si smluvní strany úmluvy měly v ochraně globální biodiverzity a udržitelném využívání jejích složek odsouhlasit společný cíl. Průkopnickou roli ve zmiňovaném úsilí sehrála Evropská unie. Na zasedání Evropské rady ve švédském Göteborgu se v červnu 2001 nejvyšší představitelé členských států EU zavázali, že do r. 2010 ubývání biologické rozmanitosti rovnou zastaví.

V dubnu 2002 se delegáti 6. zasedání konference smluvních stran CBD, konané v nizozemském Haagu, shodli na tom, že biodiverzita ubývá ve znepokojujícím rozsahu. Nebyli ale takovými úderníky jako Evropská rada. Nicméně potvrdili úmysl zvýšit své úsilí tak, aby se vhodnými opatřeními podařilo do roku 2010 významně omezit současný rozsah a rychlost ubývání biodiverzity, a to v celosvětovém měřítku, v jednotlivých částech světa i v rámci jednotlivých států. Takto záměrně nadsazený cíl byl zvolen proto, že se problematiku péče o biologickou rozmanitost dlouhou dobu nedařilo dostat na program jednání připravovaného Světového summitu o udržitelném rozvoji (WSSD). Předpokládalo se totiž, že jej vrcholní světoví politici zastupující členské státy OSN, kteří se s výjimkou amerického prezidenta George Bushe ml. sešli na přelomu srpna a září 2002 v jihoafrickém Johannesburgu, výrazně změkčí. K všeobecnému překvapení k tomu nedošlo a závazek byl nakonec schválen v původní podobě, což v září 2005 stvrdil dlouho očekávaný Světový summit OSN (UN 2002). Výsledkem se tak stal značně ambiciózní, politicky dobře znějící a poměrně obtížně vyhodnotitelný závazek, učiněný vládami bez nadsázky celého světa. Právě kvůli němu vyhlásilo Valné shromáždění OSN rok 2010 Mezinárodním rokem biodiverzity.

Hned několik rozsáhlých analýz využívajících řadu ukazatelů potvrdilo, co bylo zřejmé již delší dobu předtím: uvedený cíl se nepodařilo naplnit (Walpole *et al.* 2009, Butchart *et al.* 2010, SCBD 2010a, *cf.* Plesník 2010a, 2010b). Stejně dopadla v tomto ohledu Evropa (EEA 2010) a Česká republika (Zedek *et al.* 2010).

JAK FUNGUJE ÚMLUVA O BIOLOGICKÉ ROZMANITOSTI

Úmluva o biologické rozmanitosti (CBD) byla po téměř pětiletých přípravách sjednána 22. května 1992, tedy v době, kdy vrcholil zájem politiků a řídících pracovníků o životní prostředí a kdy se environmentální otázky těšily dosud největší podpoře světové veřejnosti. Uvedený den se proto slaví jako Mezinárodní den biologické rozmanitosti. Vyjednavací se na textu shodli mj. proto, že jej chtěli předložit k podpisu nezávislým zemím na proslulé Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED), konané v brazilském Rio de Janeiru jen o deset dní později a označované někdy jako Summit o Zemi. V platnost vstoupila 29. prosince 1993 a Česká republika se její smluvní stranou stala 3. března 1994.

CBD se týká ochrany biodiverzity na všech jejích úrovních (genetické, druhové a ekosystémové), udržitelného způsobu využívání jejích složek a spravedlivého a rovnoprávného rozdělení přínosů, plynoucích z využívání genetických zdrojů (UN 1992). Pro její naplňování vznikly tematické programy činnosti řešící problematiku biologické rozmanitosti hlavních typů ekosystémů (celkem sedm) a průřezová témata (celkem 28) procházející všemi tematickými programy, jako jsou

kupř. vzájemné vztahy mezi biodiverzitou a změnami podnebí, chráněná území nebo problematika invazních nepůvodních druhů.

V současnosti CBD rozpracovávají dva protokoly, konkrétně Cartagenský protokol o biologické bezpečnosti (2000), zaměřený zejména na přeshraniční pohyb živých geneticky upravených organismů, a Nagojský protokol o přístupu ke genetickým zdrojům a spravedlivém a rovnocenném sdílení přínosů plynoucích z jejich využívání (2010). Další protokoly, cílené na ochranu lesní biodiverzity, invazní nepůvodní druhy a chráněná území a ekologické sítě, byly mezinárodním společenstvím rázně odmítnuty v samém zárodku. Nebudeme zastírat, že závazky vyplývající jak z Cartagenského, tak Nagojského protokolu na sebe doposud nepřevzaly všechny smluvní strany CBD.

O významu CBD vypovídá nejlépe skutečnost, že se jejími smluvními stranami až dosud stalo 196 zemí. Z členských států OSN chybějí pouze USA, a to z důvodu názorových rozdílů na bezpečnost soudobých biotechnologických postupů a na vlastnictví genetických zdrojů.

Vůbec největší kanadská provincie, frankofonní Québec, se rozkládá na 1,5 milionu km², přičemž vodní plochy v ní jsou dvakrát větší, než činí rozloha ČR. Na snímku jezero Lac Monroe v národním parku Mont-Treblant.

Foto Jan Plesník

V Nagoji proběhlo druhé kolo

Již dva roky předtím, než měl vypršet termín splnění hodně odvážného cíle z Johannesburgu, se začalo připravovat jeho pokračování. Rozhodnutí mělo padnout v Nagoji v japonské prefektuře Aiči, kam se v říjnu 2010 sjeli účastníci 10. zasedání konference smluvních stran CBD. Mezitím vykrystalizovala shoda na tom, že pokud bude strategický plán úmluvy na příští dekádu zahrnovat i globální cíle, nemělo by se jednat o příliš obecně formulovanou metu, ale o soubor dílčích cílů. V dilematu, zda zvolit uskutečnitelné mety a potom jich dosáhnout, nebo se zaměřit na ctižádostivé, náročné cíle, které mohou motivovat zainteresované strany k zintenzivnění činnosti, si zástupci vlád opět vybrali druhou možnost.

Schválený Strategický plán, kterým se měly smluvní strany při naplňování CBD řídit celé druhé desetiletí našeho století, se snažil přímo reagovat na hlavní činitele (hnací síly) způsobující změny biodiverzity na Zemi. Představil rovněž vizi, že lidé budou roku 2050 žít v harmonii s přírodou a že význam biologické rozmanitosti bude do té doby doceněn, takže ji budeme chránit, obnovovat a rozumným způsobem využívat.

Vzhledem k tomu, jak široká a jen obtížně vyhodnotitelná biodiverzita je, bylo nakonec odsouhlaseno hned 20 cílů, seskupených do pěti strategických oblastí (SCBD 2010b, Plesník 2011a, 2011b). Při bližším pohledu zjistíme, že některé cíle se skládaly hned z několika různých položek. Vlády jednotlivých zemí měly cíle z Aiči do dvou let začlenit do národních strategií

ochrany biologické rozmanitosti a na ně navazujících akčních plánů. Jak se později ukázalo, symbolický pes byl zakopán již v tom, že všechny cíle z Aiči sice vynikaly komplexností, ale většina z nich nemohla být na rozdíl od předsevzetí kvantifikována, a navíc byly nerealistické (Green *et al.* 2019).

Permanentní revoluce, plíživá evoluce, nebo obojí?

Již průběžná hodnocení naplňování cílů z Aiči nevěstila, že se jich podaří dosáhnout (Tittensor *et al.* 2014, Shepherd *et al.* 2016, Johnson *et al.* 2017, Mace *et al.* 2018, UNEP 2018, Mach & Plesník 2019). Úspěšnost vlád dostat odsouhlaseným závazkům mělo vyhodnotit 15. zasedání konference smluvních stran CBD, plánované na říjen 2020 do Číny: současně se na něm mělo rozhodnout o dalším směřování úmluvy, a to opět v časovém horizontu deseti let. Podmiňovací způsob je zcela na místě: do připravovaného harmonogramu ale opakovaně významně zasáhla syndemie nemoci covid-19. Mezitím uveřejnila Mezivládní platforma pro biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES) vysoce informativní hodnotící zprávu o stavu globální biologické rozmanitosti a ekosystémových služeb. Obsáhlý dokument dochází k závěru, že v celosvětovém měřítku i přes oba zmiňované závazky ubývá biologická rozmanitost v míře, jež nemá v dějinách lidské civilizace obdobu. Současně IPBES upozorňovala, že se přes určitý dílčí pokrok zřejmě nepodaří dosáhnout byť jen jediného cíle z Aiči (IPBES 2019, Díaz *et al.* 2019, Plesník 2019a, 2019b).

Názory na to, jak by měl společný globální přístup k péči o biodiverzitu vypadat, se významně lišily, a debata o nich pokračovala i poté, co sekretariát CBD publikoval v lednu 2020 první návrh globálního rámce pro biodiverzitu, označovaný jako nultý (UNEP 2020).

Někteří odborníci a nevládní organizace požadovali přijetí zásadních závazků v ochraně biodiverzity v podobě celosvětové dohody, obdoby Pařížské dohody, uzavřené jako součást Rámcové dohody OSN o změně klimatu (UNFCCC) v roce 2015 (Dinerstein *et al.* 2019, Wilhere 2021). Rounsevell *et al.* (2020) proto navrhli přiblížit připravovanou celoplanetární strategii prostřednictvím jediného vědecky podloženého, i neodborníkům srozumitelného a marketingového čísla, konkrétně omezit vyhoubení nebo vyhynutí na Zemi na nanejvýš dvacet druhů ročně. Šlo by o určitou dobu udržení růstu průměrné globální teploty výrazně pod 2 °C a co nejvíce se přiblížit hodnotě 1,5 °C v porovnání s teplotou v době před začátkem průmyslového rozvoje naší civilizace, jak si jako svůj cíl stanovuje právě Pařížská dohoda. Uvedený návrh se ale setkal se silnou kritikou. Vzhledem k významu druhů pro fungování ekosystémů (Mace *et al.* 2012, Plesník 2012) by bylo nezbytné vyčíslit nejen změny v počtu globálně ohrožených druhů, ale i početnost příslušných populací (Williams *et al.* 2021). Některí experti šli ještě dále a poukazovali na to, že vymírání (extinkce) druhů k podchycení stavu, změn a vývojových trendů globální biodiverzity zdaleka nestačí a že je tudíž nezbytné uvažovat i o ekosystémech (Rowland *et al.* 2019, anonymus 2020, Díaz *et al.* 2020,

Mývalové severní (*Procyon lotor*) se v Montrealu nejčastěji vyskytují po setmění v parku Mont Royal v blízkosti odpadkových košů, a to v počtu 40–50 jedinců současně.
Foto Jan Plesník

Dobře známá panda velká (*Ailuropoda melanoleuca*) se již v jihočínské provincii Jün-nan nevyskytuje. Osídluje ji ale menší a ohroženější panda červená (*Ailurus fulgens*) ubývající zejména v důsledku pokračujícího odlesňování a pytláctví.
Foto Jan Plesník

Kchun-ming, označovaný jako Město věčného jara, vyniká celoročně velmi příjemným podnebím: leží sice v subtropích, ale nachází se v nadmořské výšce 1 890 m. Patří mezi velkoměsta s největším plošným zastoupením zeleně na světě. Foto Jan Plesník

Rys kanadský (*Lynx canadensis*) bývá menší než rys ostrovid a obývá značnou část země, podle níž dostal druhové jméno. Hebká srst má v létě barvu hnědou až rezavohnědou, která se v zimě mění na šedou až stříbřitou. Foto Jan Plesník

Purvis 2020, Watson *et al.* 2020, Orr *et al.* 2022). Jestliže chceme, aby se rozloha přírodních, nebo alespoň přírodně blízkých ekosystémů na naší planetě nezmenšovala, ale naopak zvyšovala a současně aby rostla i jejich integrita, budeme muset kromě účinné ochrany sáhnout i po obnově člověkem již přeměněných ekosystémů (Leadley *et al.* 2022, Strassburg *et al.* 2022).

Vědci rovněž v této souvislosti oprávněně připomínali, že jednotlivé cíle obdobných strategických dokumentů nebývají izolované, ale jsou vzájemně propojené především přímých a zpětných vazeb. V takovém případě se určité uplatní dvě nejznámější metody postnormální vědy, konkrétně matematické modelování a analýza scénářů (Nicholson *et al.* 2019, Rosa *et al.* 2020). Přitom první návrh globálního rámce kupř. zohledňoval probíhající a očekávané změny podnebí jen v omezené míře (Arneth *et al.* 2020).

V srpnu 2020 uveřejněné 5. vydání zprávy Stav a výhled světové biodiverzity (GBO-5) potvrdilo nepříliš potěšující skutečnost: světovému společenství se nepodařilo splnit ani jeden z 20 cílů z Aičí. Šesti cílů bylo dosaženo alespoň částečně, přičemž pod uvedeným hodnocením máme na mysli fakt, že u příslušného cíle byla splněna alespoň jedna dílčí položka (SCBD 2020).

Největší zájem odborné a široké veřejnosti i hromadných sdělovacích prostředků poutala otázka, jaký podíl zemského povrchu by měl být vlastně chráněn. Hovořilo se nejen o 30 % jak souše, tak moře, ale pod vlivem návrhu známého všestranného amerického vědce Edwarda Wilsona (Wilson 2016) dokonce až o polovině zemského povrchu. Argumenty příznivců i odpůrců této vize jsme již nedávno glosovali (Plesník & Pelc 2022).

Kanada zaujímá v žebříčku států s největší plochou lesa třetí místo ve světě. V lesích mírného pásu na jihu provincii Québec se běžně vyskytuje také kanadský národní strom – javor. Foto Jan Plesník

Gordický uzel – zda volit splnitelné cíle, nebo se opětovně přiklonit k hodně náročným závazkům – nakonec rozřili politici a řídící pracovníci. Iniciativu vyhlásit do roku 2030 chráněným územím 30 % povrchu naší planety a další svým způsobem odvážné cíle podporovalo více než 100 států sdružených do Koalice s vysokými ambicemi pro přírodu a lidi, mezi nimiž nechybí ani sedm hospodářsky nejvyspělejších zemí světa: ČR se k uvedené mezivládní aktivitě připojila již v listopadu 2020.

Pro sjednání tak zásadního, chtělo by se říci přelomového, dokumentu se smluvní strany CBD rozhodly ustavit pracovní skupinu, tvořenou zástupci vlád a dalšími přizvanými experty: nešlo tedy o seskupení několika nominovaných odborníků. Na jednu stranu obdobný formát umožnil prosazovat přímo na jednáních skupiny názory příslušných vlád, na druhou stranu kladl podstatně vyšší nároky na vyjednávače snažící se docílit pro všechny přijatelné shody. Pracovní skupina se od srpna 2019 do prosince 2022 sešla celkem pětkrát, ale ke kýženému konsenzu stejně nedospěla. Přitom její členové měli k dispozici aktuální a vysoce kvalitní odborné podklady (UNEP 2022a, 2022b).

Nezbývalo proto nic jiného než se pokusit dojednat globální strategii až během druhé části 15. zasedání konference smluvních stran, jež muselo být na dny 7.–19. prosince 2022 přeloženo z Kchun-mingu, sedmimilionového centra provincie Jün-nan, do kanadského Montrealu, protože v předvánočním čase roku 2022 panovala v Číně přísná proticovidová opatření. I když dlouhou dobu vypadalo, že klíčový dokument celosvětové péče o biodiverzitu přijat vůbec nebude, nakonec byl odsouhlasen, a to stejně jako v Nagoji doslova v hodině dvanácté. Nepřehlédnutelný podíl na zmiňovaném úspěchu musíme připsat hodně aktivní delegaci České republiky, která v době předsednictví v Radě Evropské unie vyjednávala za sjednocenou Evropu (Miko & Plesník 2023).

Co bylo dohodnuto

Kchun-mingsko-montrealský globální rámec pro biologickou rozmanitost (GBF) zahrnuje čtyři obecné cíle, které by se měly do r. 2050 stát skutečností tak, aby v té době lidstvo žilo v souladu s přírodou. Uvedené vize rozpracovává 23 cílů s termínem splnění do roku 2030, zaměřených na již dnes bezodkladná opatření (UNEP 2022c). Jejich podrobné komentování viditelně přesa-

huje rozsah tohoto příspěvku. Rámeček této straně vpravo dole proto přináší jejich subjektivní výběr.

V této souvislosti musíme opět připomenout, že jde o cíle odsouhlasené pro planetu jako celek. Nicméně každá smluvní strana, Českou republiku nevyjímaje, by měla k jejich dosažení přispět v souladu s vnitrostátními podmínkami, prioritami a možnostmi, a to jejich zapracováním do základního celostátního koncepčního dokumentu – národní strategie ochrany biodiverzity a na ni navazujícího akčního plánu.

Český překlad pořízený MŽP je dostupný na https://www.mzp.cz/cz/kchun_mingsko_montrealsky_globalni_ramec.

PŘÍKLADY CÍLŮ KCHUN-MINGSKO-MONTREALSKÉHO GLOBÁLNÍHO RÁMCE PRO BIOLOGICKOU ROZMANITOST DO ROKU 2030 (UNEP 2022c)

- Účinně chránit a pečovat o nejméně 30 % suchozemských, vnitrozemských vodních a pobřežních a mořských ploch.
- V globálním měřítku obnovit 30 % poškozených ekosystémů, a to na souši, ve vnitrozemských vodách i na moři.
- Udržitelně hospodařit v oblastech využíváných zemědělstvím, chovem a pěstováním vodních organismů, rybolovem a lesnictvím a rozšířit používání postupů šetrných k biologické rozmanitosti.
- Zajistit udržitelné, bezpečné a legální využívání druhů planě rostoucích rostlin, volně žijících živočichů a dalších organismů a obchod s nimi a zastavit člověkem způsobené vymírání (extinkci) známých ohrožených druhů.
- Snížit míru neúmyslného zavlékání, záměrného vysazování a následného usazování invazních nepůvodních druhů alespoň o polovinu.
- Minimalizovat dopady změny podnebí, a to i pomocí přírodě blízkých řešení.
- Snížit nebezpečí plynoucí z používání pesticidů alespoň o polovinu.
- Zrušit pobídky škodlivé pro biologickou rozmanitost včetně nejrušnějších dotací.
- Snížit celosvětovou stopu spotřeby zdrojů.
- Zavést sledování a hodnocení dopadů činnosti výrobních podniků a obchodních firem, především nadnárodních společností a finančních institucí, na biologickou rozmanitost.

Součástí globálního rámce pro biodiverzitu se stal také cíl obnovit na naší planetě do roku 2030 30 % poškozených ekosystémů. Úspěšná obnova probíhá i v části jednoho z největších zachovalých vrchovišť ve Velké Británii, ve Flanders Moss ve Skotsku. Foto Jan Plesník

Klady převažují

Již chvíli poté, co čínský předsedající slavnostně odklepl přijetí GBF, se objevila jeho první hodnocení: zatímco někteří jej označili za dlouho očekávaný významný mezník v péči o globální biodiverzitu, jiní strategický dokument považují za příliš velký kompromis.

Silnou stránkou zůstává přijetí GBF shodou, nikoli hlasováním, po němž obvykle zůstává někdo přehlasován. Většina cílů do roku 2030 se dá vyčíslit, ale nejen to. Na rozdíl od obou předcházejících strategických přístupů v sobě rámec skrývá i jasnou zpětnou vazbu, konkrétně monitorování jeho naplňování vládami a dalšími

Globální rámec pro biodiverzitu řeší také pokračující velkoplošný rozpad přírodních a přírodě blízkých stanovišť. Fragmentace původního prostředí začíná mnohdy výstavbou cest, jako je tomu na snímku z Panamy. Foto Jan Plesník

zainteresovanými stranami (UNEP 2022d). Jednoduše řečeno, nebude se čekat, až za čtyři roky zjistíme, že při realizaci GBF je něco špatně, ale smluvní strany budou o implementaci GBF skládat účty, a to průběžně, pravidelně a veřejně.

Vůbec poprvé zahrnuje obdobný koncepční materiál i vyčíslení nezbytných finančních prostředků. Konkrétně jde o cíl do roku 2030 mobilizovat na naplňování rámce nejméně 200 miliard USD (4,6 bilionu Kč) ročně. Není žádným tajemstvím, že hospodářsky vyspělé státy získaly souhlas rozvojových zemí s přijetím GBF za příslib zvýšit až do roku 2025 celkový objem mezinárodních finančních zdrojů souvisejících s biodiverzitou a poskytovaný geopolitickým Severem státům Jihu na přinejmenším 20 miliard USD (460 miliard Kč) ročně a do dalších pěti let ještě o dalších 10 miliard USD (230 miliard Kč). Připomeňme, že uvedená částka se v období 2010–2020 zdvojnásobila a dosáhla hodnoty 9,3 miliard USD (213 miliard Kč): z toho přímo na biologickou rozmanitost šlo 3,9 miliard USD (89 miliard Kč, SCBD 2020).

Naopak určitou slabinou GBF zůstává skutečnost, že není právně závazný. Naléhavost přijetí dokumentu rovněž znemožnila vypracovat

Expozice kanadské vlády na 15. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti v Montrealu v prosinci 2023 představovala přírodní krásy této rozlehlé země a jejich ochranu. Foto Jan Plesník

Rozsáhlý Fuligongský skleník v botanické zahradě v Kchun-mingu svým názvem připomíná, že vůbec první zařízení tohoto typu bylo vybudováno na severu Číny již za vlády dynastie Han v období 220–202 př. n. l. V současnosti hostí na 2 500 rostlinných druhů včetně vynikající sbírky masožravých rostlin. Foto Jan Plesník

dopadovou studii, i když dlouhodobé trendy naznačují již nyní, že některé cíle nemají oporu v realitě.

Z příležitostí nabízených GBF jmenujme alespoň zdůraznění změn biodiverzity jako skutečně globálního problému a jejich propojení s dalšími celoplanetárními těžkostmi. Za hlavní hrozbu pokládáme možnost dosažení – řečeno sportovní terminologií – hatricku: ani napotřetí nemusíme uspět.

Otázka v názvu našeho příspěvku pochopitelně není řečnická: jednoznačnou odpověď na ni budeme znát nejdříve na konci desetiletí. Vzhledem k závažnosti zmiňovaného globálního problému a zatím nejlépe připravené strategii bychom měli v každém případě nakročit k tolik potřebné změně přístupu lidské civilizace k prostředí, o něž s vážnou tváří tvrdíme, že je životní, a k němuž se tak často vůbec nechováme. ■

Seznam literatury najdete na
www.casopis.ochranaprirody.cz